

Conacul Rosetti-Balș din satul Pribești, comuna Codăești, județul Vaslui este un monument reprezentativ pentru vechea arhitectură civilă din Moldova. Informațiile privind data ridicării sale și transformările suferite sunt foarte puține¹. Datele documentare se referă în special la stăpânirea moșiei. Prima mențiune documentară a Priboieștilor (Valea Pribeștilor și Dumbrava lui Pribici, aflate în hotarul mănăstirii Dobrovăț și al satelor care ascultau de mănăstire) este cuprins în hrisovul lui Ștefan cel Mare din 7 oct. 1503². Moșia Pribești se afla în stăpânirea lui Mihai Fortuna (Furtună), mare comis în 1627 și 1640, apoi în cea a ginerelui acestuia, Nicolae Buhuș, logofăt, până în 1655, când a fost cumpărată de Darie (Cărăbăt),

spătar³. În 1691 ea a fost cumpărată de marele vistiier lordache Ruset. Actul dat de Constantin Cantemir la 18 noiembrie 1691 de „întăritură și veșnică stăpânire pe moșia Pribești” menționează totodată „casă gata în Pribești și pavințe de piatră”⁴. Moșia și conacul s-au aflat în stăpânirea Rusetesților din 1691 până în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În 1841 a fost vândută logofătului Lupu Balș⁵. Probabil la începutul sec. XX, a ajuns în proprietatea lui Ștefan Gheorghiu Parpalea, ultimii proprietari fiind Paul și Marta Michiu⁶. După 1949, casa a cunoscut o continuă degradare. Intențiile de reparare, în vederea cărora s-au întocmit relevee și proiecte în 1953, 1954, 1956, 1975, nu au fost puse în practică⁷.

Atestarea conacului la data cumpărării moșiei de lordache Ruset dovedește existența sa

¹ Vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, pag. 664–665; Liviu Brătuleanu, *Un monument, o epocă. Conacul Rosetti-Balș*, în „Revista Monumentelor istorice”, an IX, nr. 1, 1991, pag. 89–94.

² *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. III, București, 1980, nr. 295.

³ G. Ungureanu, D. Sandru, C. Botez, I. Saizu, *Gospodărie Agricolă Colectivă, Iași*, în „Revista Arhivelor”, an V, nr. 2, 1963, pag. 176–177; L. Brătuleanu, *op. cit.*, pag. 89.

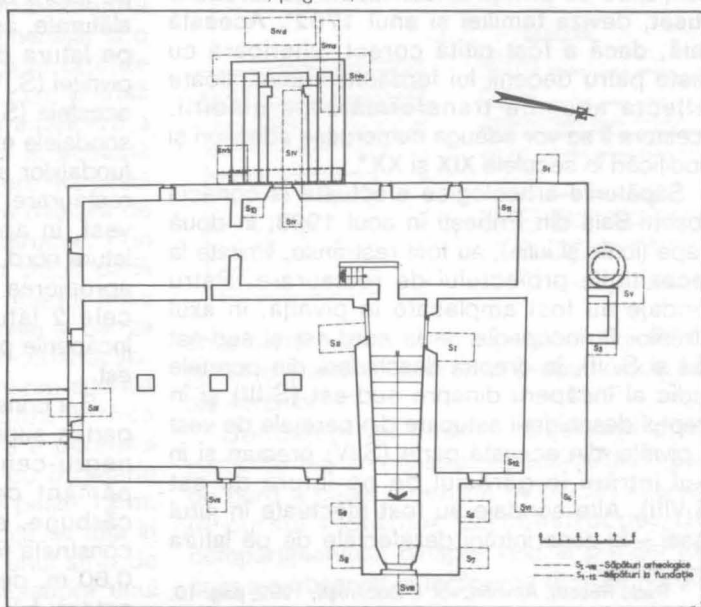
⁴ G. Ungureanu, D. Sandru, C. Botez, I. Saizu, *op. cit.*, pag. 177.

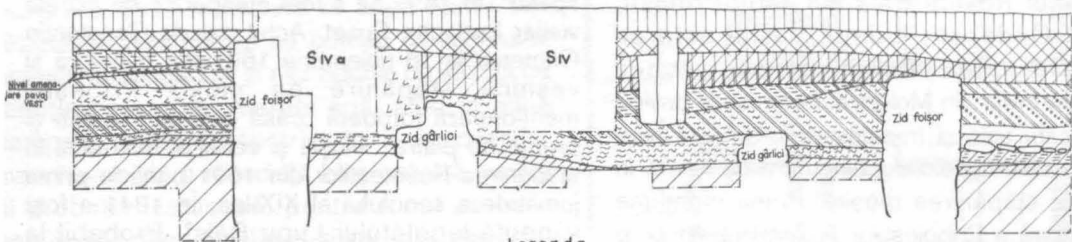
⁵ *Ibidem*, pag. 178.

⁶ L. Brătuleanu, *op. cit.*, pag. 89–90.

⁷ *Ibidem*, pag. 90, nota 16.

1. Pribești – conacul Rosetti-Balș. Plan la nivelul pivniței cu amplasarea săpăturilor din 1993.

Legenda

	Pământ vegetal.		Moloz.		Pământ cenușiu.
	Pământ cu moloz, cărămidă spartă, bucoțale piatră.		Cărămidă spartă.		Pământ cenușiu, pigment moloz.
	Pământ cenușiu castaniu, cărămidă spartă.		Pământ cenușiu granulos, moloz.		Pământ cenușiu, pigment cărbune.
	Pământ cenușiu pigment moloz, cărbune cărămidă.		Pământ cenușiu cu cărămidă spartă, moloz.		Humus negru - cenușiu.
	Pământ gălbul purtat.		Pământ cu multă cărămidă spartă și moloz.		
	Pământ cenușiu, pigment moloz.		Pământ cenușiu desohis cu mult moloz.		

anterioară anului 1691. În legătură cu fazele de construcție trebuie menționată și inscripția aflată pe arcul de deasupra intrării gârliciului de pe latura de est. Conform unei transcrieri făcute cu peste cinci decenii în urmă, aceasta cuprindea mențiunea că pivnița a fost făcută de lordache Ruset, deviza familiei și anul 1762⁹. Această dată, dacă a fost citită corect, ulterioară cu peste patru decenii lui lordache Ruset, poate reflecta anumite transformări ale clădirii. Aceștia li se vor adăuga numeroase adaosuri și modificări în secolele XIX și XX⁹.

Săpăturile arheologice efectuate la conacul Rosetti-Balș din Pribești în anul 1993, în două etape (iunie și iulie), au fost restrânse, limitate la necesitățile proiectului de restaurare. Patru sondaje au fost amplasate în pivniță, în axul intrărilor în încăperile de la nord-est și sud-est (S.I și S. II), în dreptul deschiderii din peretele sudic al încăperii dinspre sud-est (S.III) și în dreptul deschiderii astupate din peretele de vest al pivniței din această parte (S.IV) precum și în axul intrării în gârliciul de pe latura de est (S.VIII). Alte sondaje au fost efectuate în jurul casei – în zona intrării dezafectate de pe latura

2. Pribești – conacul Rosetti-Balș. Profilul estic al secțiunii IV-c.

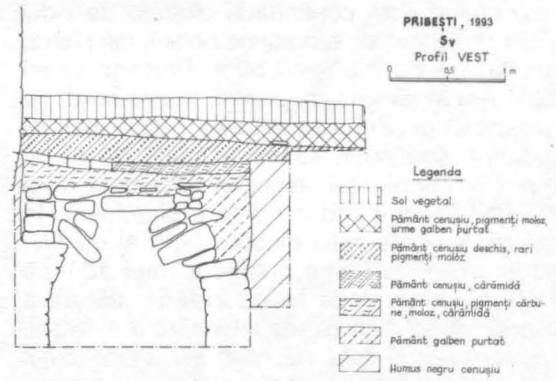
de vest (S. IV, S. IV-a, S. IV-b, S. IV-c, S. IV-d); pe latura de nord, în dreptul celor două intrări alăturate, astupate, de la nivelul superior (S. V); pe latura de est, în dreptul limitei de nord a pivniței (S. VI) și în dreptul ferestrei de sud-est a acesteia (S. VII). Au fost de asemenea urmărite sondajele executate în vederea constatării stării fundațiilor și a zidurilor, necesare proiectului de restaurare: 7 sondaje la exterior (pe latura de vest, în apropierea colțului de nord-vest; pe latura nord, la est de S. V.; pe latura de est – în apropierea colțului de nord-est; câte două, pe cele 2 laturi ale gârliciului); 12 sondaje în încăperile parterului și în foisorul de pe latura de est.

S-a constatat că edificiul a fost construit de la partea superioară a unui strat gros de humus negru-cenușiu sau a unui strat subțire de pământ cenușiu pigmentat pe alocuri cu cărbune, suprapus acestuia. Pivnița a fost construită ridicându-se zidurile, groase de peste 0,80 m, deasupra unui strat subțire de mortar așternut la baza săpăturii făcute în vederea amenajării sale. Această săpătură, cel puțin în

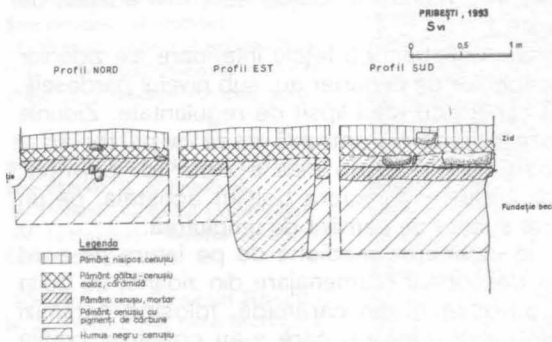
⁹ Radu Rosetti, *Amintiri*, vol. I, București, 1992, pag. 10. L. Brătuleanu, *op. cit.*, pag. 93.

⁹ L. Brătuleanu *op. cit.*, pag. 90, 93-94.

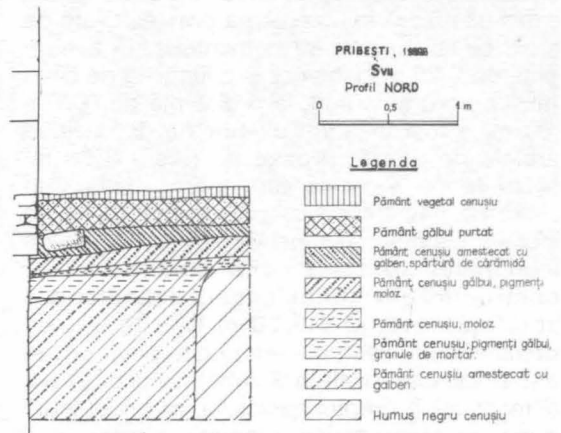
3. Pribești – conacul Rosetti-Balș. Profilul vestic al secțiunii V.

4. Pribești – conacul Rosetti-Balș. Profilurile secțiunii VI. V

5. Pribești – conacul Rosetti-Balș. Profilul nordic al secțiunii VII.

unele locuri (cum s-a putut constata în partea de sud a laturii estice, în S. VII), depășea lățimea pivniței cu 1,20 m. Toate traveele pivnițelor au fost ridicate concomitent. Compartimentul dinspre vest a fost de la început amenajat la o cotă diferită, mai ridicată cu 1,75 m față de compartimentele dinspre est, după cum o arată nivelurile de construcție și partea inferioară a fundațiilor laturii de vest. Accesul în această parte a pivniței se făcea printr-o intrare mărginită de un ancadrament în arc frânt care datează de asemenea din faza inițială de construcție. Prin cercetarea arhitecturii se va putea stabili dacă deschiderea care asigură comunicarea între compartimentul dinspre vest al pivniței și partea sa de est a existat de la începutul construcției.

Pe latura de sud a încăperii dinspre sud-est se află arcul unei deschideri cu baza la circa 0,80 m sub nivelul părții inferioare a peretelui sudic al pivniței, care comunică cu o galerie boltită, din piatră, cu o lungime de peste 12 m.

Nivelul inițial de călcare în pivniță se afla în compartimentele estice deasupra unui strat de pământ bătut, iar în cel vestic deasupra unui

strat subțire de mortar suprapus unui strat de piatră și pământ, în dreptul pragurilor de piatră ale intrărilor.

Sondajele au permis observații privind particularități ale construcției edificiului. În partea de nord a casei au existat modificări intervenite în cursul lucrărilor de construcție. Bolta compartimentului dinspre vest al pivniței (după cum s-a observat în încăperea dinspre nord-vest

a parterului) este continuată, dincolo de zidul nordic al pivniței, de o porțiune boltită, din piatră, cu o lățime de 0,30 – 0,50m. Parterul casei depășește în dimensiuni pivnița, înspre nord, cu aproape 3 m. Zidurile sale se ridică aici pe fundații foarte puțin adânci – cca 0,20 m. În dreptul limitei pivniței, aspectul zidăriei elevației este unitar, indicând o ridicare simultană. În ceea ce privește zidul dinspre nord al clădirii, acesta are o fundație distinctă, mai adâncă (0,40 m), separarea sa de zidăria alăturată observându-se și în partea inferioară a elevației, în apropierea colțului de nord-est. În sondajul efectuat în încăperea din această parte a casei (P. 20) s-a constatat că zidul dinspre nord este alipit altuia, gros de 0,70 m, care a fost ridicat numai până la o înălțime apropiată de nivelul de călcare din încăperile de deasupra solului, zid pe a cărui față superioară se afla un strat de mortar netezit. Acest fapt arată că, după ce a fost ridicat până la nivelul parterului, construirea zidului laturii nordice a fost oprită, el fiind înlocuit de noul zid, care îl dublează. Fundația acestuia s-a dovedit la rândul ei insuficientă, astfel explicându-se ieșirea sa din verticală.

Pe latura de vest a casei au fost cercetate urmele gârliciului care asigura intrarea în compartimentul din această parte a pivniței. Gârliciul, cu pereții de piatră, era acoperit cu o boltă semicilindrică de cărămidă ale cărei resturi se mai păstrează în apropierea pivniței, tăiate de un zid târziu, în prezent demantelat. El avea o lățime de 2,20 m în interior și o lungime de circa 5 m. La nord și la sud, la o distanță de 0,70 – 0,80 m, a fost încadrat ulterior de două ziduri paralele de piatră, groase de peste 0,65 m, construite de la partea superioară a unui strat subțire de pământ cenușiu cu rari pigmenți de cărbune, suprapus humusului negru-cenușiu, de la un nivel apropiat celui corespunzător construcției pivnițelor casei, delimitând o suprafață de 6,60 x 6,20 m la exterior. La extremitatea de vest, ele erau unite printr-un zid transversal, care păstrează urmele unui prag și a doi montanți în dreptul gârliciului. El a fost legat de extremitatea vestică, tencuită la exterior, a gârliciului, prin două scurte ziduri ridicate în prelungirea acestuia. Zidurile care încadrau gârliciul sunt adosate laturii vestice a pivniței. La sud de gârlici, alipit peretelui vestic al pivniței, se află un alt zid de piatră, gros de 0,68 m, construit după ridicarea pivniței și anterior zidului din jurul gârliciului, care i se suprapune. Se poate presupune că fundațiile care înconjurau gârliciul au aparținut unui foișor aflat deasupra acestuia. Lângă colțul format la nord-vest de

aceste fundații s-au descoperit resturile, dispuse oblic, ale unui pavaj din lespezi de piatră, pe care poziția stratigrafică îl arăta cu mult ulterior.

Pe latura de nord a conacului, în dreptul celor două deschideri astupate de la parter, explicând utilitatea acestora, s-au descoperit resturile unei umblători, cu ziduri de piatră groase de cca 0,45m, care acoperă o suprafață măsurând la exterior 2,93 x 1,60 m. Spre vest, haznaua comunica cu un bazin de colectare, circular, cu diametrul de 1,70 m, acoperit cu o boltă din piatră cioplită legată cu mortar.

Foișorul de pe latura estică a casei a fost mărit, probabil în a doua jumătate a sec. XVIII, atât spre est, unde, în fața intrării, a fost descoperit un pavaj din lespezi de piatră, cât și spre nord, cu cca 1 m și respectiv 1,20 m. În porțiunile mărite, fundațiile sunt mai adânci, de peste 1 m.

S-a constatat că fețele interioare ale zidurilor încăperilor de la parter au, sub nivelul pardoselii, un aspect cu totul lipsit de regularitate. Zidurile care compartimentează casa la parter au o poziție diferită de cea a zidurilor pivniței, ridicându-se deasupra bolților acesteia, pe un strat subțire de pământ de umplutură.

În încăperea mediană de pe latura de nord s-a descoperit o amenajare din zidărie, cu bolta și pardoseala din cărămidă, folosind cărămizi diferite de cele cu care s-au construit bolțile pivniței. Amenajarea are dimensiunea de 0,80 x 0,69 x 0,45 m. La est de ea se află un zid de piatră cu grosime mică.

Materialele arheologice descoperite sunt destul de puțin numeroase. Trebuie menționate mai multe fragmente de cahle cu decor vegetal, databile la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, aflate la exteriorul laturii vestice a casei, fragmente ceramice provenind în special din zona umblătorii și două monede găsite în umplutura de deasupra extradosului bolților pivniței: una emisă de regele Franței Ludovic al XV-lea (1715-1774) și alta otomană, emisă de Mustafa III (1757-1774)¹⁰.

¹⁰ Observațiile privind extremitatea vestică a gârliciului au fost efectuate de șeful proiectului de restaurare, Paul Felcan, în cursul cercetărilor de arhitectură după degajarea molozului care acoperea ruinele.

¹¹ Una din monede este o emisiune (1/4 cm) din primii ani de domnie ai regelui Franței Ludovic XV, probabil între 1718-1723, având o circulație îndelungată (identificare datorată bunăvoinței dnei Ana Maria Velter). Cea de a doua este o pară emisă la Istanbul sub sultanul Mustafa III (1757-1774), în 1769-1770 (Nuri Pere nr. 639 tip general, identificare pentru care aduc mulțumiri dnei Paraschiva Stancu de la Muzeul Național de Istorie a României).

6. Pribești. Conacul Rosetti-Balș. Vedere dinspre est (detaliu).

7. Pribești. Conacul Rosetti-Balș. Pivnița – compartimentul dinspre nord-est. S. I (vedere dinspre nord).

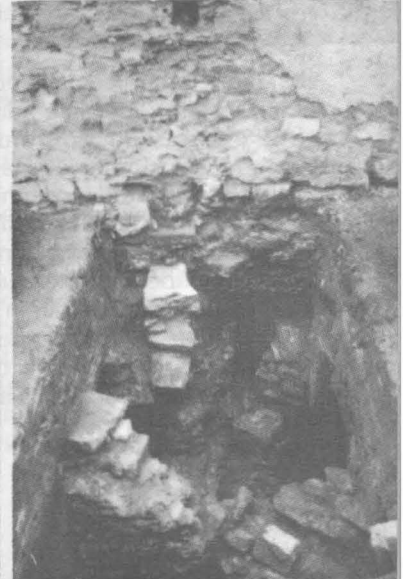
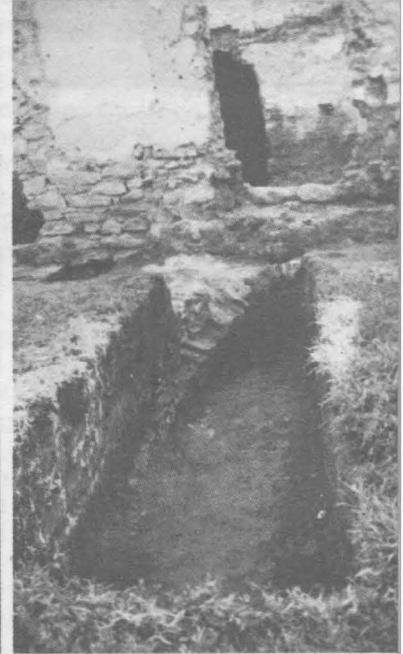
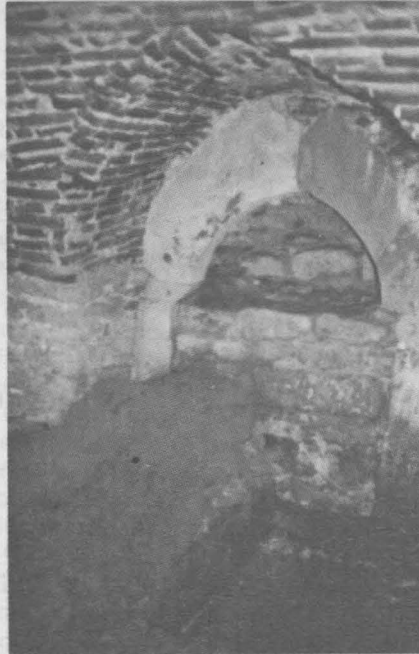
8. Pribești. Conacul Rosetti-Balș. Intrarea de pe latura de vest a pivniței, deschisă ulterior. S. IV (interior).

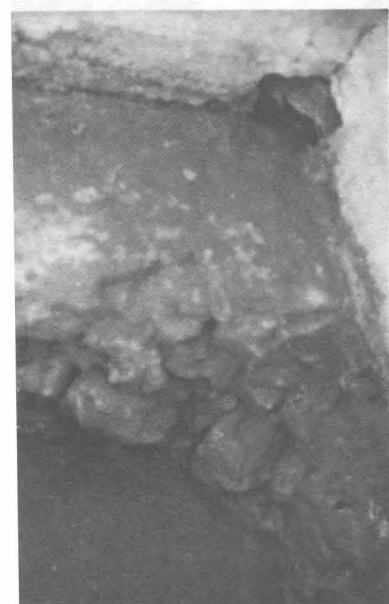
9. Pribești. Conacul Rosetti-Balș. S. IV (exterior). Resturile bolții gârliciului dinspre vest.

10. Pribești. Conacul Rosetti-Balș. S. IV-b. Zidul care înconjură gârliciul vestic (latura de sud) și zidăria care i se suprapune, lângă zidul de vest al casei.

11. Pribești. Conacul Rosetti-Balș. S. IV-c. Gârliciul vestic și zidurile înconjurătoare (latura de vest vedere din sud).

12. Pribești Conacul Rosetti-Balș. S. V. (latura de nord a clădirii). Resturile umblătoarei.

13. Pribești. Conacul Rosetti-Balș S. VI (latura de est a clădirii, în apropierea colțului de nord-est.) Fundația pivniței (stânga) și a părții alăturate spre nord a clădirii.

14. Pribești. Conacul Rosetti – Balș. Sondaj fundație 4 (latura de est, la 0,50 m de colțul de nord-est). Fundațiile zidurilor succesive ale laturii nordice a casei.

15. Pribești. Conacul Rosetti-Balș. Sondaj fundație 8 (foișorul dinspre est, latura sud. Fundațiile foisorului și a porțiunii adăugate spre est și nord.)

16. Pribești. Conacul Rosetti-Balș. Încăperea din colțul de nord-est, sondaj în colțul de nord-est. Fundația inițială a laturii de nord a casei.

Sondajele arheologice efectuate la conacul Rosetti-Balș din Pribești au adus o serie de date privind cronologia edificiului. Ele permit presupunerea a două etape importante de construcție în perioada veche de existență a conacului. Prima, în sec. XVII, când, în cadrul unor faze succesive de construcție, s-au ridicat pivnițele și încăperile parterului în extinderea sa actuală, cu cele două intrări în pivniță pe laturile de est și de vest. A doua, în cursul sec. al XVIII-lea, probabil la dată diferită când a fost mărit foișorul de pe latura de est, s-a construit un altul în jurul gârliciului dinspre vest, și au fost

efectuate o serie de transformări ale încăperilor de la parter afectând în special boltirea acestora. Ulterior, în sec. XIX și XX, au avut loc alte transformări ale clădirii. Un corp de construcție a fost adăugat spre sud, demolat în 1854, iar la o dată târzie „loggia” de pe latura de vest a fost închisă cu un zid. Săpăturile au dus la descoperirea unor urme aparținând etapelor inițiale de existență a conacului, care vor putea fi puse în valoare prin restaurare.

GHEORGHE I. CANTACUZINO